

УДК 343.148
DOI 10.33244/2521-1196.15.2019.167-173

Н. В. Кравець,

к.ю.н.

ORCID ID 0000-0001-7203-8583;

А. П. Бегма,

к.ю.н.

ORCID ID 0000-0003-3009-2850;

О. С. Ховпун,

к.ю.н., доцент,

*Академія праці, соціальних відносин
і туризму*

ORCID ID 0000-0002-5753-966X

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті розглядаються законодавчі зміни порядку призначення експертизи у кримінальному провадженні та характеризуються обставини, за яких сторона обвинувачення та сторона захисту мають право призначити експертизу. Досліджується роль експерта та його висновку у кримінальному провадженні. Особлива увага приділяється призначенню експертизи стороною захисту.

Ключові слова: експертиза, експерт, експертна установа, спеціальні знання, кримінальне провадження.

Н. В. Кравец, А. П. Бегма, А. С. Ховпун. Особенности назначения и проведения экспертизы в уголовном производстве: новеллы законодательства

В статье рассматриваются законодательные изменения порядка назначения экспертизы в уголовном производстве и характеризуются обстоятельства, при которых сторона обвинения и сторона защиты вправе назначить экспертизы. Исследуется роль эксперта и его заключения в уголовном производстве. Отдельно внимание уделяется назначению экспертизы стороной защиты.

Ключевые слова: экспертиза, эксперт, экспертная организация, специальные знания, уголовное производство.

Метою цієї наукової статті є дослідження новел Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України, Кодекс) щодо призначення та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. Основним завданням є аналіз призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні.

Постановка проблеми. Проведення дослідження у кримінальному провадженні може стати необхідним етапом, коли без висновку експерта неможливо отримати інші докази

для ухвалення рішення у провадженні. Закріплення спеціальних знань, які викладені у висновку експерта, можуть слугувати ефективним засобом доказування у провадженні. Експерт під час проведення судової експертизи застосовує набуті знання та навички, які потребують окремого навчання. При цьому слідчий та прокурор, які проводять досудове розслідування, не володіють спеціальними, технічними та науковими знаннями, а тому змушені скористатися допомогою спеціаліста. Дискусія щодо порядку проведення експертизи та осіб, які можуть її проводити, проходить не один рік, а тому змушує органи законодавчої влади вносити зміни та доповнення в ці положення.

Залучення експерта до проведення експертизи може кардинально змінити хід досудового розслідування, оскільки після отримання висновку проведеної експертизи, питання встановлення винної особи або притягнення її до відповідальності може бути вирішене. Саме тому експертиза повинна бути призначена без процесуальних порушень, постановою про призначення має містити усі необхідні елементи.

Практична корисність проведеного дослідження полягає у можливості застосування науковцями та практиками положень наукової статті для подальшого більш ґрунтовного дослідження порядку призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх публікацій. Наукова спільнота вивчає питання призначення і проведення експертизи у кримінальному провадженні та труднощі, які можуть виникнути під час її проведення. До науковців, які вивчали вказану проблему, можна віднести Р. С. Белкіна, В. Г. Гончаренко, О. В. Капліну, Н. І. Клименко, А. О. Полтавського, Е. Б. Сімакову-Єфремян, В. М. Тертишника, М. Г. Щербаковського. Однак у зв'язку з останніми змінами до законодавства питання призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні є актуальним і важливим для подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У жовтні 2019 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», яким було запроваджено зміни до Кримінально-процесуального кодексу України щодо порядку та підстав призначення експертиз у кримінальному провадженні.

На стадії досудового розслідування або в суді може виникнути потреба у залученні особи, яка володіє знаннями у певній галузі з метою надання кваліфікованого висновку з проблемних питань. Слідчий, прокурор, суддя та інші учасники процесу не володіють поглибленими знаннями, тому може виникнути потреба залучення експерта.

Існують проблеми з визначенням процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні. На думку О. В. Капліної, потрібно розрізняти експерта і спеціаліста у кримінальному провадженні, не допускаючи заміну висновку експерта консультацією спеціаліста [1, с. 619]. В. Г. Гончаренко вважає, що судова експертиза є обов'язковим етапом проведення розслідування та становить важливу доказову базу [2].

Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що у кримінальному провадженні джерелом доказів став не тільки висновок експерта, але і його показання. Експерт зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду (п. 3 ст. 95 КПК України), водночас суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо приймав під час судового засідання та не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (п. 4 ст. 95 КПК України).

Ці положення не дають можливостей для всебічного використання показань експерта, які він надає під час досудового розслідування, як джерела доказів [3].

М. Г. Щербаківський висловлює позицію, що критерієм розмежування родів (видів) експертизи є спеціальний об'єкт дослідження. Саме він вимагає застосування спеціальних методів (методик) дослідження, які обумовлюються певними спеціальними знаннями, що загалом визначає умови вирішення поставленого перед експертом завдання. Саме спеціальний об'єкт дослідження є системоутворювальним елементом, який вимагає використання відповідних спеціальних знань і методів та інтегрує рішення експертних завдань [4].

Експертом є особа, яка володіє певними науковими, технічними, спеціальними знаннями та має право проводити експертизи предметів, об'єктів, явищ щодо обставин кримінального правопорушення (злочину) та закріплює результати свого дослідження у висновку.

У положенні ч. 1 ст. 242 КПК України зазначено, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [5].

У новій редакції виключено п. 5 ч. 2 ст. 242 КПК України, яка передбачала проведення експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України, та доповнено п. 6 ч. 2 вказаної статті, яку викладено таким чином: щодо визначення розміру матеріальних збитків, а саме якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [6].

У тому числі зміни торкнулись і положень порядку залучення експерта. До внесених змін формулювання порядку залучення звучало так: «Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження».

Наразі законодавець передбачив новий порядок процедури залучення експерта з метою отримання висновку: «Експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України».

Аналізуючи вказану норму, необхідно зазначити, що законодавцем були розширені вимоги щодо договірних умов проведення експертизи. Уточнено, що сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у таких випадках: 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних

знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Клопотання про проведення експертизи повинно мати обов'язкові реквізити для існування такого процесуального документа. Клопотання повинно містити посилання на кримінальне правопорушення (злочин), яке розслідується, та короткий виклад обставин, якими обґрунтовується клопотання. Крім того, важливо зрозуміти та зазначити, який вид дослідження потрібно провести в рамках розслідування кримінального провадження; запитання до цього виду дослідження, які необхідно задати експерту для використання його як доказу; експертну установу, де буде проводитись експертиза, та експерта, який буде її проводити.

На розгляд слідчому судді обов'язково подаються копії документів, які можуть слугувати підставою винесення позитивного рішення на призначення експертизи. Документи повинні повністю відображати мету призначення експертного дослідження та неможливість іншим чином отримати інформацію з проблемного питання. Обов'язково стороні захисту як підтвердження необхідно надати документи, які можуть підтвердити неможливість самостійного залучення експерта.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються питання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали питання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Зміни щодо проведення експертиз торкнулися Закону України «Про судову експертизу» щодо здійснення експертної діяльності. Законом встановлено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим законом (ч. 1 ст. 7).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судово експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. У свою чергу, у ст. 10 вказаного закону визначено, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [7].

В інструкції про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень визначено, що підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні, відповідно до чинного законодавства, є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом). Інструкцією передбачено виконання первинних, додаткових, повторних, комісійних та комплексних експертиз [8].

Обов'язковою умовою збереження належності та допустимості доказу у вигляді висновку експерта є правильний механізм призначення (клопотання слідчого/прокурора, сторони захисту), отримання ухвали слідчого судді, вибір експерта (експертів) або експертної установи, де проводитиметься дослідження, процес застосування знань та навичок для складення висновку, документальне закріплення результатів дослідження, долучення висновку експерта до кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 КПК України у висновку експерта повинно бути зазначено, що його попередили про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [5]. У висновку експерта окремим пунктом визначається відповідальність, тому що дані, які містяться у висновку, є підставою притягнення до кримінальної відповідальності винних.

Розвиток інституту експертизи в кримінальному провадженні поруч з розслідуванням та розглядом проваджень у суді неможливий без використання різноманітних галузей наукових знань. Діяльність експертів у кримінальному процесі полегшує роботу слідчих та судових органів і надає можливість ефективно здійснювати боротьбу зі злочинністю.

Висновки і пропозиції. Внесення нових змін до КПК України щодо порядку призначення експертизи, вимог до експертів та експертних установ, де може проводитися судова експертиза, належить до категорії питань, які потребують детального аналізу. Встановлено, що експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. У тому числі сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи.

Судова експертиза визначається як дослідження, що ґрунтується на підставі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. На стадії досудового розслідування проведення експертизи розглядається як етап використання знань, які документально закріплюються та оформлюються висновком. У свою чергу, висновок експерта – це фундаментальна робота щодо проведення профільного вивчення питання, об'єктів, процесів або явищ, які мають значення для розслідування кримінального провадження.

Важливо орієнтуватися під час призначення експертизи, знайти правильний вид та визначити, який вид спеціальних знань потрібно застосувати. Доцільно врахувати питання, які постають перед експертом, та їх правильно закріпити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, А. В. Портнова. – Т. 1. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
2. Експертизи в судовій практиці : науково-практичний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 397 с.
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання застосування нового Кримінального процесуального кодексу України під час призначення експертизи / Е. Б. Сімакова-Єфремян // Криміналістика і судова експертиза. – 2013. – Вип. 58(2). – С. 54–59.
4. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. – Харків, 2015. – 560 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України : від

04.10.2019 № 187-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20>

7. Про судову експертизу : Закон України : від 25.02.1994 № 187-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України : від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

REFERENCES

1. Bandurka, O. M. & Blazhivs'kyi, Ye. M. & Burdol', Ye. P. et al. (2012), Kryminal'no-protsesual'nyy kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar u 2 t. [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary in 2 volumes], V. Ya. Tatsiy & A. V. Portnov (Eds.), Pravo, Kharkiv.

2. Honcharenko, V. H. (Ed.), (2010), Ekspertyzy v sudoviy praktytsi : naukovo-praktychnyy posibnyk [Judicial expertise: a handbook], Yurinkom Inter, Kiev.

3. Simakova-Yefremyan, E. B. (2013), «Problematic issues of application of the new Criminal Procedure Code of Ukraine during the appointment of the examination», Kryminalistyka i sudova ekspertyza, Vol. 58(2), pp. 54–59.

4. Shcherbakovs'kyi, M. H. (2015), Provedennya ta vykorystannya sudovykh ekspertyz u kryminal'nomu provadzhenni [Conducting and using forensic investigations in criminal proceedings], Kharkiv.

5. Criminal Procedure Code of Ukraine № 4651-VI (2012, April 13), Verhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukr.].

6. The Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improvement of Certain Provisions of Criminal Procedure Legislation № 187-IV (2019, October 4), Verhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20> [in Ukr.].

7. The Law of Ukraine on Forensic Examination № 187-IV (1994, February 25), Verhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

8. Order of the Ministry of Justice of Ukraine on approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensics and expert studies and scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensics and expert studies № 53/5 (1998, October 8), [Verhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

N. V. Kravets, A. P. Behma, A. S. Khovpun. The features of appointment and examination in criminal proceedings: news of legislation

Conducting investigations in criminal proceedings can be a necessary step when, without the expert's opinion, no other evidence can be obtained to decide in the proceedings. The consolidation of the specialist knowledge that the expert's findings can serve as an effective means of proof in the proceedings. The expert applies forensic knowledge and skills that require separate training. At the same time, the investigator and the prosecutor conducting the pre-trial investigation do not possess special, technical and scientific knowledge, and therefore are forced

to use the help of a specialist. Discussion on the procedure for carrying out the examination and the persons who can conduct it is carried out for more than one year, and therefore forces the legislature to amend these provisions.

Involvement of an expert in the examination can dramatically change the course of the pre-trial investigation, since upon receipt of the conclusion of the examination, the issue of establishing the guilty person or bringing him to justice can be resolved. That is why the examination must be appointed without procedural irregularities, the decision on appointment should contain all the necessary elements.

At the pre-trial stage or in court, it may be necessary to involve a person with knowledge of a particular field in order to provide a qualified opinion on problematic issues. The investigator, prosecutor, judge, and other participants in the process do not have in-depth knowledge, so there may be a need to involve an expert.

The development of an institution of expertise in criminal proceedings, along with the investigation and consideration of proceedings in the court is impossible without the use of various branches of scientific knowledge. The activities of experts in criminal proceedings facilitate the work of investigators and the judiciary and provide an opportunity to effectively combat crime.

Key words: *expertise, expert, expert institution, specialist knowledge, criminal proceedings.*

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2019 року